



דף שבועי

בס"ד

פרשת תולדות, תשפ"ב, מספר 1443

מדה כנגד מדה עמיצור ברק

בלאה, בעקבות הרמאות שלו שהביאה לבריחתו מחמת עשו אחיו, שרצה להרגו.

[ב] דמיון הפרטים:

1. סוג הרמאות – התחזות (ייתכנו הרבה סוגי רמאות). בסוג זה של רמאות יש לפחות שלושה צדדים: צד א' – המתחזה (יעקב/לאה); צד ב' – המרומה (יצחק/יעקב); וצד ג' – הקורבן שאת זהותו גונבים (עשו/רחל). כך שברמאות של התחזות יש שני נפגעים: צד ב' וצד ג'.

2. ההתחזיות בעייתיות מאוד (בתחום הפרקטי והעקרוני כאחד), כי בשני האירועים המתחזים קרובים מאוד לנפגעים.

3. ...ובאותו סוג של קרבה: יעקב מתחזה לאחיו, ולאה – לאחותה. בשתי ההתחזיות צד א' הוא אח/אחות של צד ג'.

4. במקרים שלנו יש גם צד ד': יוזמי ההתחזות, שכלל לא תוכנה ע"י המתחזים!

5. ...אלא ביוזמת ההורים: רבקה ולבן.

6. ...ויוזמים אלה בשני המקרים, הם אח ואחות.

7. בשתי ההתחזיות נוצר קשר גופני בין המתחזה למרומה: יצחק ממשש את בנו: "וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו וַיִּמְשְׁהוּ (בר' כז:כב); יעקב ולאה מגיעים לקרבה הגופנית שאין למעלה ממנה!! וכדי שההתחזות תצליח, נחוץ דמיון רב בין המתחזים לקורבנותיהם: בקול, בקומה, בגזרה, בבלורית ובמבנה הגולגולת...

8. עם כל הצלחת ההתחזות, ברור הן למתחזים והן ליוזמים שהיא תתגלה תוך זמן קצר מאד.

העיקרון של "מידה כנגד מידה" מופיע בדברי חכמינו תדיר, כגון: "הוא כפר בתחיית המתים – לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים, שכל מידותיו של הקב"ה מידה כנגד מידה" (סנהדרין צ"ב).

עיקרון זה בא לידי ביטוי בחומשנו שוב ושוב. כבר בכישלון האנושי הראשון, באכילת הפרי האסור של עץ הדעת-טוב-ורע, גמולו הוא, בין היתר, באכילה נטולת הנאה וגדושת עיצבון וטרחה, הן לנחש המסית והן לאדם המוסת:

וַיֹּאמֶר ה' אֱ-לֹהִים אֶל הַנָּחַשׁ... וְעָפָר תֹּאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ (בר' ג:יד). וְלֹאֲדָם אָמַר כִּי שְׂמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וַתֹּאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ... לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אַרְוֶה הָאָדָמָה בְּעֵבֶרְךָ בְּעֵצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ... וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. בָּזַעַת אֶפְיֶךָ תֹּאכַל לֶחֶם (שם יז-יט).

ביטוי נוסף לעיקרון זה מובא בהמשך החומש. אחי יוסף מוכרים אותו לעבד במצרים, וסופם שהם מציעים את עצמם לעבדים במצרים: "אֲשֶׁר יִמָּצָא אֶתוֹ מְעַבְדֶּיךָ וְיָמָת וְגַם אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לְאֲדָנֶי לְעֵבְדִים" (בר' מד:ט), ולבסוף צאצאיהם הופכים לעבדים.

הביטוי הבולט ביותר של התממשות עיקרון זה מופיע בפרשתנו ובפרשה הבאה: יעקב מרמה: "בָּא אַחִיךָ בְּמַרְמָה וַיִּקַּח בְּרִכְתְּךָ" (בר' כז:לה), ונופל קורבן לתרמית: "וַיֹּאמֶר אֶל לָבֵן... וְלָמָּה רָמִיתָנִי?" (בר' כט:כה). עניין זה מופיע כבר במדרש תנחומא הישן על פרשת ויצא. מה שמרתק יותר הוא [א] הקשר הסיבתי-ענייני בין שני האירועים; [ב] ובעיקר – שפע הפרטים הזהים או הדומים של שתי הרמאויות.

[א] הקשר הסיבתי-ענייני: יעקב מגיע לבית לבן, שמרמה אותו שם בהחליפו את רחל

* עמיצור ברק הוא פרופ' אמריטוס להנדסה, אוניברסיטת אריאל.



ג. זו אינה הטעיה של אדם זר; קורבן ההטעיה הוא אביו של האיש המטעה, ויש כאן עבירה על מצוות כיבוד אב.

ד. פגיעה באחיו – גזל הברכה.

ה. ע"י שימוש בבגדי אחיו!

ו. הבאת אחיו לתכנון רצח.

ז. פגיעה בתדמית ובאישיות של יעקב עצמו.

ח. גרימת מבוכה קשה לכל המעורבים, והרי גרימת מבוכה לזולת היא סוג של אונאת דברים, המהווה עבירה חמורה ביותר, ולפי הגמרא היא שקולה לשפיכות דמים (בבא מציעא נח ע"ב).

אמנם הרעיון והתכנון הם ביוזמתה של רבקה, אבל האחריות מוטלת על שניהם.

במבט נרחב יותר, ייתכן אולי שגם המבוכה שנגרמה ליצחק ע"י ההתחזות של יעקב, וגם הבאתו למצב הפגיע של מרומה, מהווים מעין תוצאת-גמול של מידה כנגד מידה על אירוע מביך קודם בפרשתנו, שהיה אחראי לו יצחק: הצגת רבקה כאחותו, כשנדד לגרר. כך בעצם התחזתה רבקה לאחות של... לא בדיוק אבל בדומה ליעקב שהתחזה לאחיו וללאה שהתחזתה לאחותה. גם כאן התגלתה ההתחזות, וגם במקרה זה היוזמה לא הייתה של המתחזה אלא של הנפש הקרובה לה. גם אירוע זה מותיר רושם מטריד מאוד אצל הקורא, אף שהתורה אינה נוקטת בגלוי בעמדה שיפוטית באשר להחלטת יצחק.

מי שאולי שימש דוגמה ליצחק הוא אברהם אביו. כשירד למצרים בשל הרעב, הציג את שרה אשתו כאחותו. גם כאן התורה אינה מתבטאת בשיפוטיות, אבל הרמב"ן כותב: "ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה, שהביא אשתו הצדקת במכשול עוון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בה' שיציל אותו ואת אשתו".

ביטוי נוסף וכואב של "מידה כנגד מידה" שקיבל יעקב על הטעית אביו הוא ההטעיה שהטעוהו בניו, בהציגם במצג-שווא את כתונת יוסף המוכתמת בדם! הוא שהטעה את אביו בבגדי אחיו הגזולים, הוטעה ע"י בניו בבגד הגזול של אחיהם.

מקרה זה מתקשר להתחזות נוספת בחומשנו: כתוצאה מהתחזות לאה ונישואיה ליעקב, נולד יהודה. כ-20 שנה היה יהודה לאישיות הקובעת במשפחת יעקב: הוא שהציע פשרה שהתקבלה באשר לגורל הנער

9. ...אלא שהתוצאות בפועל של ההתחזויות, המשמעותיות מאוד לכל המעורבים, אינן הפיכות.

10. הצלחת ההתחזות מבוססת על אי-תפקוד חוש הראיה של המרומה: "וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶינּוּ עֵינָיו מֵרְאֵת" (בר' כז:א). אצל לאה נוצלה חשכת הערב: "וַיְהִי בְעֶרְבַּ וַיִּקַּח אֶת לָאָה בְּתוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֵא אֵלָיָהּ" (שם כט:כג), ורק כשחלפה חשכת הליל: "וַיְהִי בַבֶּקֶר וְהָיָה הוּא לָאָה" (שם:כה), התחזורה ליעקב המציאות.

11. ועדיין אין הצלחת ההטעיה מובטחת מראש. לכן בשתי ההטעיות מעורבת אכילה: יעקב מאכיל את אביו, לבן מקדים משתה. הסעודות כוללות יין שמטשטש את עירנות המרומה. אצל יצחק: "וַיֹּאמֶר הַגִּישָׁה לִי וְאֶכְלָה... וַיִּגַּשׁ לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יֵינ וַיִּשְׁתְּ" (כז:כה), ואצל יעקב: "וַיִּיאֶסֶף לְבָן... וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה" (כט:כב), ואין משתה אלא ביין¹.

12. יש אפילו קשר לשוני בין המתחזים לנפגעים:

• בן "גדול" ובן "קטן": "וַתִּקַּח רַבֶּקָה אֶת בְּגָדֵי עֶשָׂו בְּנֵה הַגָּדֹל... וַתִּלְבַּשׁ אֶת יַעֲקֹב בְּנֵה הַקָּטָן" (בר' כז:טו).

• בת "גדולה" ובת "קטנה": "וּלְלֶבֶן שְׁתֵּי בָנוֹת שָׁם הַגָּדֹלָה לָאָה וְשֵׁם הַקָּטָנָה רְחֵל" (בר' כט:טז).

במקרים רבים אין התורה מבטאת עמדה שיפוטית ברורה על מעשים ואנשים, ולכאורה היא מסתפקת בתיאורי המקרים, וכך גם בפרשתנו. אבל התממשות העיקרון של "מידה כנגד מידה", עם כל המאפיינים שצוינו לעיל, מעידה על החומרה שבהתחזות יעקב, שמתגבשת ממספר מרכיבים:

א. הטעיה של אדם – עבירה על הציווי: "מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחֹק" (שמ' כג:ז).

ב. גם עבירה על האיסור: "וּלְפָנַי עֹר לֹא תִתֵּן מְכַשֵּׁל וְרֵאתָ מֵאֶ-לֶהֱיָ אֲנִי ה'" (וי' יט:ד). במקרה זה, במשמעות הבסיסית של הביטוי "לְפָנַי עֹר" ובמשמעות המטפורית שלו.

1. השפעת היין על חדות המחשבה מופיעה בחומש בראשית עוד כמה פעמים: נח, לוט ואחי יוסף: "וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ" (בר' מג:לד), כדי שלא יבדקו וימצאו את הגביע המושתל באמתחת בנימין.



למי החתמת והפתילים והמטה האלה" (בר' לח:ז,כה).

• גם המלה המיותרת לכאורה "עזים" בשני האירועים מרמזת על הקשר הסמוי בין שתי ההטעיות שבהן היה יהודה מעורב.

• וחזרה לפרשתנו: גם בהתחזות אביו יעקב הוא מאכיל את יצחק בשני גדיי עזים, וגם כאן המלה עזים מיותרת לכאורה. כך אולי מרמזת התורה על הקשר בין שלש ההטעיות.

גם אחי יהודה, ילידי ההתחזות של לאה לרחל ושותפיו למכירת יוסף ולהטעיה במרמה של יעקב, נפלו קורבן להתחזות נוספת, אם כי שונה: "וַיַּכַּר יוֹסֵף אֶת אָחִיו וְהֵם לֹא הִכְרָהוּ" (בר' מב:ח). "מידה כנגד מידה"; הם התנכרו לו: "וַיִּרְאוּ אָחִיו כִּי אֵתוּ אֶהָב אֲבִיהֶם מִכָּל אָחִיו וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֹם" (בר' לז:ד), והוא התנכר להם: "וַיִּרְאֵהוּ יוֹסֵף אֶת אָחִיו וַיִּכְרַם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אֲתָם קְשׁוֹת" (שם, מב:ז).

ועוד חזרה לפרשתנו: על ניצול העיוורון של יצחק להטעייתו, לוקה יעקב בעיוורון בזקנותו; מידה כנגד מידה: "וַעֲיָנִי יִשְׂרָאֵל כְּבָדוֹ מִזְקֵן לֹא יוֹכֵל לְרְאוֹת" (בר' מח:ז).

חשוב לציין ולסגור כי כל ההטעיות וההתחזויות נעשו עקב אילוצים של הנסיבות שאליהן נקלעו המתחזים, ועליהם נכתוב בעתיד אי"ה.

יוסף: לא להרוג אותו, אך גם לא להשיבו לאביו, אלא למכור אותו; הוא זה שהצליח לשכנע את יעקב לאפשר לבנימין להצטרף לאחים בנסיעה למצרים; הוא שיזם את שיחת השכנוע עם יוסף והציע עצמו לעבד במקום בנימין, והוא שנשלח ע"י יעקב לפני האחים אל יוסף לארץ גושן.

והנה, גם יהודה נפל קורבן להתחזות של קרובת משפחתו שהתחזתה לקדשה: תמר כלתו, שהוא עצמו בחר לבנו ער: "וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעַר בְּכוֹרוֹ וְשֵׁמָה תָמָר" (בר' לח:ו).

גם יהודה – כיעקב אביו עם לאה – לא זיהה אותה אף שהיה עימה בקרבה הגופנית המרבית. גם כאן התגלתה התרמית אחרי זמן קצר, וגם תוצאות האירוע הזה, פרץ וזרח, לא היו הפיכות. גם כאן נראה שיהודה קיבל עונש של "מידה כנגד מידה": בהיותו האח שהציע למכור את יוסף וגם בהיותו הנציג והדובר של בני יעקב, יש להניח שהוא זה שהטעה את יעקב בהציגו ליעקב את הכתונת הספוגה בדם ובאומרו: "זאת מצאנו הפך נא הכתנת בנדך הוא" (בר' לז:לב). הראיות הן:

• "וַיִּשְׁחֲטוּ שְׁעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכֶּתֶנֶת בַּדָּם. וַיִּשְׁלְחוּ... וַיָּבִיאוּ אֶל אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מִצְאָנוּ הַפֶּךְ נָא הַכֶּתֶנֶת בְּנֶדְךָ הוּא".

הביטוי "הכר נא" מופיע רק עוד פעם אחת בכל התנ"ך – בספור ההתחזות של תמר! בפרק הבא: "וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֶשְׁלַח גְּדֵי עִזִּים מִן הַצֹּאן, הוּא מוֹצֵאת וְהִיא שְׁלָחָה אֶל חַמִּיהָ... לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לוֹ אֲנֹכִי הִרָה וְתֹאמַר הַפֶּךְ נָא

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף